

SMYRNA'DA ASKLEPIOS KÜLTÜ

Duygu AKAR TANRIVER

Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
duygu.akar@deu.edu.tr

Geliş Tarihi: 2017.03.27

Kabul Tarihi: 2017.03.28

Öz

Pausanias'a göre Asklepios kültü Smyrna'ya Pergamon'dan getirilmişti ve onun zamanında Smyrna'da deniz kenarında bir Asklepieion bulunuyordu. Ömrünün uzun bir kısmını kentte geçiren ünlü hatip Aelius Aristides de, en sık başvurduğu tanrılardan biri olan Asklepios'un Smyrna'daki tapınağından söz eder. Gerçekten de gerek antik kaynaklara gerekse epigrafik buluntulara bakılacak olursa kentteki önemli kültlerden birisi de tıp ve sağlık tanrısı Asklepios kültürüdür. Nitekim, son yıllarda Smyrna Agorası'nda ve Bayraklı'daki Eski Smyrna kazılarında da Asklepios kültü ya da sağlıkla ilişkili önemli veriler açığa çıkarılmıştır. Bu çalışmada kentteki Asklepios kültürüne ilişkin eski bilgiler, Eski ve Yeni Smyrna kazılarında ortaya çıkarılan arkeolojik veriler ışığında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: İonia, Smyrna, Asklepios, Kült, Yunan Dini

Asclepius Cult in Smyrna

Abstract

According to Pausanias cult of Asklepios has been brought to Smyrna from Pergamon and an Asklepieion was founded near the sea in the city. Famous orator Aelius Aristides who spent most of his time in the city also mentions the Temple of Asklepios, one of the gods he consulted the most. According to literary and epigraphic sources one of the most important cults in the city is of Asklepios, God of medicine and health. During recent years important findings related to the cult of Asklepios or health has been recovered from the excavations in the Agora of Smyrna and Palaia Smyrna in Bayraklı. In this study our knowledge of the Cult of Asklepios will be re-evaluated in the light of archaeological evidence recovered from the excavations at Palaia and Nea Smyrna.

Key Words: İonia, Smyrna, Asclepius, Cult, Greek Religion

Giriş

Smyrna, Batı Anadolu'da, anakaraya derin bir girinti yapan İzmir Körfezi'nin doğu kıyısında, merkezi ve stratejik bir konuma sahip bulunan bir antik Yunan kentiydi. Bugün modern İzmir'in kuşattığı Smyrna, antik dönemde iki farklı noktada kurulmuştu. Muhtemelen yerli halklar tarafından kurulan, sonradan ise önce Aioller ve hemen ardından İonlar tarafından yerleşilen Eski Smyrna, körfezin kuzeydoğu köşesinde Yamanlar Dağı'nın eteğinde, verimli bir ovanın kenarında yer almaktadır. İzmir'in Bayraklı İlçesi sınırlarındaki Bayraklı Höyüğü (Hacı Muço tepesi ya da Tepekule) olarak bilinen alçak tepenin üzerinde yer alan Eski Smyrna, İ.Ö. 4. yüzyıl

sonunda terkedilir ve kent körfezin en derin noktasında yer alan Kadifekale (Pagos) üzerinde ve eteklerindeki yeni yerinde tekrar kurulur. Kuruluşu Büyük İskender'le ilişkilendirilen Yeni Smyrna, Roma İmparatorluk Dönemi'nde çok gelişir ve Pergamon ve Ephesos'la yarışan bir metropolis haline gelir. Her iki Smyrna'da da 1930lu yıllardan beri kesintilerle devam eden kazılar, önemli arkeolojik sonuçların yanı sıra kentin antik dönemdeki sosyal ve dinsel hayatına ilişkin çok önemli veriler de sağlamaktadır¹.

Gerek antik edebi kaynaklara gerekse epigrafik buluntulara bakılacak olursa Smyrna'daki önemli kültlerden birisi de tıp ve sağlık tanrısı Asklepios kültüdür. Homeros'un İlyada'sında bir ölümlü olarak adı geçen Asklepios², sonradan bir tanrı haline gelmiş ve mitolojide Apollon'un ve sıklıkla ölümlü Koronis'in oğlu olarak tanınmıştır. Burada, Asklepios'un doğumuna ya da onun soyuna ilişkin mitler bir tarafa bırakılarak, Yunan pantheonuna en son katılan tanrılardan birinin kültüne ilişkin Smyrna'da saptanan veriler ele alınacaktır³.

Kentteki Asklepios tapınaklarına ilişkin en önemli bilgiler M.S. 2. yüzyılda eser vermiş olan Pausanias ve yine aynı yüzyılın ikinci yarısında Smyrna'da yaşayan ünlü hatip Aelius Aristides'tir (M.S. 117/8-180). Pausanias'ın “deniz kenarındaki Asklepieion benim dönemimde Pergamon'dan Smyrna'ya getirildi”⁴ ve “Benim zamanımda, Smyrnalıları Koryphe tepesi ile içine başka suyun akmadığı bir deniz girintisi arasındaki yerde bir Asklepios tapınağı inşa ediyorlardı”⁵ şeklindeki ifadelerinden, kültün Pergamon'dan M.S. 2. yüzyılda taşındığını ve Değirmen Tepe (Susuz Dede civarı-Hatay) yakınlarındaki kıyıda bir Asklepieion inşa edilmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Koryphe, Değirmen Tepe ile lokalize edildiğinden, Pausanias'ın bu ifadelerinden hareket eden bazı araştırmacılar 19. yüzyılda Değirmen Tepe'deki tapınak kalıntılarının Asklepieion olduğunu ileri sürse de, bu tapınağın Asklepieion'la ilişkisi bulunmadığı anlaşılmaktadır. Tepe üzerinde 19. yüzyılda saptanan önemli kalıntıların ise Zeus Akraios'a ya da Hadrianus'a adanmış büyük bir tapınağa ait olduğu konusundaki tartışmalar hala devam etmektedir⁶.

Kendinde var olduğuna inandığı hastalıklardan kurtulmak için bütün ömrü boyunca çaba sarfeden ünlü hatip Aelius Aristides de Asklepieion'un kendi zamanında “dış liman” yakınında hala yapılmakta olduğunu belirtmektedir (M.S. 2.

¹ Eski Smyrna kazıları hakkında bk Akurgal 1997 ve Tanrıver ve diğ. 2017. Yeni Smyrna'daki son çalışmalar için bk. Ersoy 2016. Bu arada, Eski Smyrna kazıları başkanı Cumhuriyet Tanrıver'e ve Yeni Smyrna kazıları başkanı Akın Ersoy'a, orjinal kazı malzemelerini kullanmama izin verdikleri için burada teşekkür ederim.

² Homeros, *Iliada* II.2.731.

³ Bu çalışma 23-24 Eylül 2016 tarihinde İzmir'de gerçekleştirilen II. Uluslararası Smyrna/İzmir Araştırmaları Çalıştayı'nda sunulan bildirimizden geliştirilmiştir. Asklepios'un kimliği, bir tanrı olarak kabul edilmesi ve mitleri hakkında şu eserlere başvurulabilir: Burkert 1985, 203-207 ve Garland 1992, 82-98, 116 v.d. Smyrna'daki Asklepios kültü hakkında genel olarak bk. Cadoux 1938, 203-206 ve Muir 2005, 126.

⁴ Pausanias 2. 26. 9

⁵ Pausanias 7. 5. 9

⁶ Bu konudaki eski tartışmalar hakkında bk. Cadoux 1938, 202 not. 3 ve 204-205. Tapınağın ithaf edildiği tanrı hakkında Bk. Burrell 2003, 40-44.

yüzyıl ortası)⁷. Aristides, *Hieroi Logoi* (Kutsal Sözler) adlı eserinin başka bir yerinde ise kentteki gymnasion'lardan birindeki Asklepios tapınağından söz eder⁸. Bir diğer yerde ise, Kurtarıcı Asklepios'un (Soter) ilk olarak "ılıcalarda" (Agamemnon Ilıcaları-Balçova) kehanet yaymaya başladığını belirtir⁹. Cadoux'ya göre Pausanias ve Aristides aynı Asklepios tapınağından söz ediyor olabilirler. Ama yine de Smyrna'da iki ayrı yerde iki Asklepios tapınağının yer alması da mümkün görünmektedir¹⁰. Asklepios müridi olan Aristides, Smyrna halkı tarafından Asklepios kültü rahibi olarak da atanmıştı. Ancak kısa bir süre sonra Roma valisi Glabrio tarafından kendisine tüm kamu yükümlülüklerinden muafiyet verilince, teklif edilip de kabul etmediği diğer görevler gibi bundan da kurtulmuştur¹¹. Aristides'in Asklepios için bir ilahi kaleme aldığını da biliyoruz. İlahisinde tanrıya şöyle seslenir: (Satır 13-17:) "*Sen beni Roma'nın yöneticisinin arkadaşı yaptın. Senin sayende, kutsal Bithynia ülkesinin içinde yer alan ve tanrısal Teuthras'ın ülkesindeki şehirlerde onurlandırıldım. Sana sesleniyorum ve seni yüceltiyorum, çünkü ...*"¹². Hayatı boyunca hastalıklarından kurtulmak için Asklepios'a başvuran Aristides, bir keresinde kış ortasında tanrı ona şehrin önünden geçen nehirden yıkanmasını emredince, soğuk havada nehre girmiş ve "Asklepios Büyüktür" yakarışları içinde yıkanmıştı¹³. Tanrının başka bir emriyle ise, kendisinden kentin içinden geçen akarsuyun denize ulaştığı noktada akarsuyun karşısına geçmesi, orada çukurlar kazması ve çukurlara tanrılar için adaklar bırakması, sonra nehrin öte tarafına geçip ortalığa para saçması ve en son da Asklepios Tapınağında eksiksiz kurban törenleri düzenlemesi, oraya kutsal çanaklar yerleştirmesi ve kurban etleriyle çevresindekilere ziyafet düzenlemesi istenmişti. Bu arada bedeninin tümünü kurtarmak için ondan bir parçayı feda etmesinin (Pars pro toto) sembolü olarak yüzüğünü Telesphoros'a sunacaktı¹⁴. Aristides, tanrıya Smyrna'da, Zeus Asklepios adı altında tapınıldığından da bahseder¹⁵. Pergamon'da da benzer şekilde bir Zeus Asklepios tapınağı olduğu bilinmektedir.

Kentteki Asklepios kültüründen söz eden bir başka yazar olan Philostratos ise, M.S. 2. yüzyılın sonlarına doğru Lykia'lı sophist Herakleides'in *Asklepios Gymnasionu*'nda tavanı altın yıldızla kaplı bir zeytinyağı çeşmesi yaptırdığından söz etmektedir¹⁶. Bu ifadeden yola çıkarak, Aristides'in bahsettiği gymnasion'daki Asklepieion'nun, bu gymnasion'a tanrının isminin verilmesine neden olduğunu düşünmek mümkündür.

⁷ Aristides, *Hieroi Logoi*, 26, 531.

⁸ Aristides, *Hieroi Logoi*, 26, 531.

⁹ Aristides, *Hieroi Logoi*, 26, 446.

¹⁰ Cadoux 1938, 204.

¹¹ Aristides, *Hieroi Logoi* 26,531-532. Bu konuda ayrıca bk. Cadoux 1938, 267-268; Tozan 2015, 273-274.

¹² Çeviri için bk. Özlem Aytacılar 2006, 206 no. 244.

¹³ Aristides, *Hieroi Logoi*, 24, 468-471.

¹⁴ Aristides, *Opera Omnia*, 6, 448. Konu hakkında ayrıca bk. Cadoux 1938, 203, 205.

¹⁵ Aristides, *Opera Omnia*, 6, 64; *Hieroi Logoi*, 23, 456

¹⁶ Philostratos, *VS* 613.

Smyrna'da Asklepios Paian yani hekim ve kurtarıcı sıfatlarıyla da tapım gören tanrının kültü hakkında epigrafik buluntular da önemli bilgiler vermektedir. Kentte bulunan ve M.S. 255 civarına tarihlenen bir yazıtta, meclisin ve vali Lollianus Avitus'un kararıyla belki tiyatronun sıralarından dördünün *phortegoi Asklepiastai* adlı hamallar derneğinin üyeleri için ayrılması kaydedilmektedir¹⁷. Yazıt, bir lonca kurmuş olan hamalların (*phortegoi*) himayesine sığındıkları Asklepieion'un liman civarında konumlandığını bir defa daha göstermektedir.

Smyrna'da bulunduğu şüpheli olan M.S. 2. yüzyıla ait bir yazıtta Hekim Tanrı Asklepios'u onurlandırmak için bir Zeus Soter heykelinin dikilmesinden söz edilmektedir¹⁸: "*Smyrnalı Quintus Valerius Iulianus 'hekim' Tanrı Asklepios'a Zeus Soter'in içi alçı (?) ile doldurulmuş gümüş heykelini kaidesiyle birlikte adadı. Bu yüzden iltifata değmez, değersiz ve lekesiz*".

Smyrna'da ele geçen ve yaklaşık olarak M.S. 200'e tarihlenen Hadrianus'a ölümünde sonra adanmış bir altarda, Asya valisi Gaius Iulius Valerius Licinianus'un, Asklepios rahibi olarak görev aldığı kaydedilmiştir¹⁹.

Pagos eteklerinde bulunan bir yazıt ise Asklepiades adlı Dokimeion'lu (Afyon-Karahisar yakınları-İscehisarlı) bir kişinin Apollon'a sunduğu bir adak şiiridir. Adının da işaret ettiği gibi Asklepios'a saygılı bir aileden gelen Asklepiades'in, şiirde insanların kurtarıcısı Asklepios'un bir imajını (heykel ?) tanrının babası Phoibos'a adadığı belirtilmektedir²⁰.

Yine Roma İmparatorluk Devri'ne tarihlenen bir yazıt ise Diognetos adındaki birinin Asklepios Paian'a adasını kaydetmektedir²¹.

Yunan antolojisindeki bir şiir, Smyrna'daki Asklepiadai isimli doktorlar loncasının, tekrar inşa edilen deniz fenerinin büyük bir kısmını yaptırma işini üstlendiğini anlatmaktadır²². Ne yazık ki başka kaynaklarda ne bu loncaya ne de kentteki deniz fenerine ait bir bilgi bulunmaktadır.

Smyrna'daki Asklepios kültüne ilişkin veriler arasında nümizmatik buluntuları da saymak gerekir. Kentte basılan sikkelerde Asklepios tipi çok yaygın olmasa da, tanrının tasvirinin Marcus Aurelius (M.S. 161-180) döneminden itibaren kullanılmaya başladığı görülmektedir²³.

Ahşıldık olduğu üzere, Theophorik isimler de kentteki Asklepios ile ilişkili aileler hakkında bilgi verebilir. Kent yazıtları üzerinde yapılan bir taramada Asklepiades, Asklepiake, Asklepiodoros, Asklepion ya da Asklepiodote şeklinde Asklepios'dan türetilmiş olan bir çok theophorik isme sahip 22 kişi ile karşılaşmıştır²⁴.

¹⁷ Petzl 1987, 713.

¹⁸ Petzl 1987, 757; Petzl 1990, s. 378.

¹⁹ Petzl 1987, 595.

²⁰ Petzl 1987, 750

²¹ Petzl 1987, 756.

²² *Greek Anthology X*, 675.

²³ Örneğin bk. Klose 1987, 32; Lev. 41. Bu konuda ayrıca bk. Tozan 2015, 274.

²⁴ Bk. Petzl 1982, index. Ayrıca bk. Cadoux 1938, 206.

Resim 1: Bronz Smyrna Sikkesi, Arka Yüz, Asklepios, M.S. 175-177

Antik dönemde birçok alan gibi tıp da din ile bağlantılıydı. Antik Yunan'da Asklepios kültürünün ortaya çıkması ve yaygınlaşması, Hippokratik tıbbın ortaya çıkmasıyla aynı dönemde olmuştur²⁵. Bugün hala değiştirilerek kullanılmaya devam eden ve hekimlerle diğer sağlık çalışanlarının mesleklerinin başında ettikleri Hipokrat yeminin, Hippokrates ya da onun bir öğrencisi tarafından kaleme alındığı kabul edilmektedir. Yemin metninin başlangıcında kişi, Apollon Iatros, Asklepios ve kızları Hygieia (hijyen/temizlik) ve Panakeia (Çare/İlaç) huzurunda söz verdiğini belirtirdi²⁶.

Doktorlar'ın Asklepios kültü ile bağlantıları dönem içerisinde daha da artmıştır. Örneğin, Atina'da bulunan ve M.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen bir yazıt halk hekimlerinin yılda iki defa Asklepios ve Hygieia'ya adak sunmak zorunda olduklarını kaydetmektedir²⁷. Roma dönemine tarihlenen bir çok yazıttan, doktorların Asklepios'a adaklar sunduğu ya da Pergamon, Ephesos gibi şehirlerde düzenlenen Asklepieia oyunlarında hekimler arasında tıpla ilgili çeşitli alanlarda yarışmalar düzenlendiği bilinmektedir²⁸. Doktorlarla Asklepios'un arasındaki bu yakın ilişki nedeniyle, kentteki Asklepios kültürünün temellerini araştırmak için Smyrna'da doğmuş ya da görev yapmış doktorları da dikkate almak yararlı olacaktır.

Smyrna'nın sağlıkla ilgili kurumları daha Hellenistik dönemde kurulmuştu. Doktorlarla Asklepios arasındaki bağlantıdan dolayı, Hellenistik dönemde Smyrna'da yerel bir Asklepios kültürünün varlığından da söz edilebilmesine olanak veren doktor Hikesios'un kurduğu tıp okulu, döneminin önemli eğitim merkezlerinden biriydi. "Sağlık İçin Maddeler Üzerine" adında bir kitabı olan Hikesios'un okulu hakkında Strabon, "*tıpkı babalarımızın zamanında Smyrna'da Hikesios'un kurmuş olduğu Erasistratos'çular okulu gibi*" bilgisini vermektedir²⁹. Okulun M.Ö. 140 civarında ya da 1. yüzyıl içinde kurulmuş olabileceği tahmin edilmektedir. Okul bir dönem dikkat çeken bir kurum olsa da olasılıkla Strabon

²⁵ Özlem Aytaçlar 2006, 63.

²⁶ Hippokrates, *Orkos*.

²⁷ *IG II²*, 772; Özlem Aytaçlar 2006, 72.

²⁸ Hekimlikle ilgili yarışmaları kaydeden Ephesos yazıtları için bk. Özlem Aytaçlar 2006, 65 ve no. 43-51, 57-58.

²⁹ Strabon, 12.8.20. Hikesios hakkında ayrıntılı bibliyografya için bk. *RE*, Hikesios maddesi, (Gossen, 1913), 1593-1594; Nissen 2006, No. 154.

döneminde eski önemini kaybetmişti. Bununla birlikte ünlü doktor Galenos da bu okulda eğitim gördü ve Pergamon'da çalışmaya başladı³⁰.

M.S. 5. yüzyılda yaşamış Romalı hekim ve tıp bilgini Caelius Aurelianus tarafından "Erasistratos öğretisini izleyenlerden" olarak tanımlanan Kharidemos³¹, adından az sonra bahsedeceğimiz tıp bilimine ilişkin bir çok kitabın yazarı Hermogenes'in babası olabilir. Eğer bu doğruysa, Kharidemos'u Erasistratos'çu okulun İzmir'deki bir geç dönem temsilcisi sayabiliriz. Belki onun yaşadığı dönemi M.S. 1. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmek mümkündür³².

Şu anda Marsilya'da bulunan Smyrna kökenli bir mezar stelinde Smyrnalı bir doktor olan Hermogenes'in adı bulunsa da, metne "iatros (doktor)" ifadesinin modern zamanlarda eklendiği düşünülmektedir³³.

Geç hellenistik devre ait olduğu anlaşılan bir mezar yazıtında da ismi...ippos şeklinde biten bir doktor kaydedilmektedir³⁴.

Menodoros, M.Ö. erken 1. yüzyılda yaşamış olan, Galenos ve başka yazarlarda bahsi geçen Smyrna'lı bir doktordur³⁵.

Diogenes Laertius tarafından anlatılan Heraklides, M.Ö. 1. yüzyılda yaşamış olan bir hekimdir³⁶.

Marcus Modius Asiaticus'un, İzmir'de bulunan ve M.S. 2. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen mezar büstünün üzerindeki yazıtta şu ifadeler yer almaktadır. "*Metodik okulun başkanı hekim Asiaticus, elveda! Ruhunda pek çok iyilik yaşadın, pek çok da acı çektin. Burada metodik okulun hekimi Marcus Modius Asiaticus yatıyor*"³⁷.

Plinius ve Galenus'da sözü edilen doktor Solon'un, M.S. 1. yüzyıl ya da sonrasında yaşadığı düşünülmektedir³⁸.

18. yüzyıl başlarında İzmir'de Halkapınar'da bulunan ve sonra British Museum'a götürülen bir mezar yazıtı³⁹, M.S. 1. ya da 2. yüzyılda Smyrna'da yaşamış olan Hermogenes adındaki önemli bir hekim hakkında bilgiler vermektedir. Yazıtın başında iki dizelik bir şiir yer alır. Ancak şiirin üçüncü dizesi bilmediğimiz bir nedenle silinmiştir. Şiirin altında, Hermogenes'in yazdığı eserlerin bir listesi yer almaktadır. Yazıtın Hasan Malay tarafından yapılan çevirisi şöyledir⁴⁰:

³⁰ Bu konudaki tartışma için bk. Cadoux 1938, 150-151.

³¹ Caelius Aurelianus, *Acutorum Morborum* III, 15.

³² Bu konuda bk. Cadoux 1938, 151, 233.

³³ Petzl 1982, 118. Nissen, karşı görüşlere rağmen Hermogenes'i Smyrna'lı doktorlar arasında saymaktadır. Nissen 2006, No. 152

³⁴ Petzl 1982, 532

³⁵ Galenos, *De Comp. Med. Sec. Loc.* VII, 3; Ayrıntılı bibliyografya için bk. Nissen 2006, No. 155.

³⁶ Diogenes Laertius V, 94. Nissen 2006, No. 156.

³⁷ Petzl 1982, 537, Benedum 1978; Özlem Aytacılar 2006, 125-126 no. 88.

³⁸ Plinius, *NH* 20. 220; Galenus, *De comp. Med. Sec. Loc.* III, 1; *De remed. Parab. II, praef.*

³⁹ Petzl 1982, 536, Nissen 2006, no. 159; Malay 2016.

⁴⁰ Malay 2016.

Kharidemos oğlu Hermogenes 77 yıl hep tıp üzerine yazdı

O kadar ki, yaşı, yazdığı kitapların sayısından daha azdı

[. . .silinmiş satır]

Yazdığı eserler: Hekimlikle ilgili 72 kitap, Tarihle ilgili olan eserleri: Smyrna Tarihi hakkında 2 kitap, Homeros'un Bilgeliği hakkında 1 kitap, Homeros'un Vatanı hakkında 1 kitap, Asya'daki Yerleşimler hakkında 2 kitap, Avrupa'daki Yerleşimler hakkında 4 kitap, Adalardaki Yerleşimler hakkında 1 (?) kitap, Asya Kentleri Arasındaki Mesafeler hakkında 1 kitap, Avrupa Kentleri Arasındaki Mesafeler hakkında 1 kitap, Savaş Taktikleri hakkında 2 kitap, Romalı ve Smyrnalıların Kronolojik Listesi

Bu mezar yazıtında sözü edilen Hermogenes, olasılıkla Galenos'un hakkında bilgi verdiği Hermogenes ile aynı kişidir ve bu doktor İ.S. 1. Yüzyılda yaşamış olmalıdır⁴¹.

Galenos'un çeşitli eserlerinde sözü edilen "Hippokrates Öğretisine Giriş" ve "Anatomi" gibi kitapları yazdığı bilinen doktor Pelops, M.S. 2 yüzyıl ortalarında yaşamıştır. Aynı zamanda Galenos'un da hocasıdır⁴².

Aelius Aristides'in hakkında bilgi verdiği doktor Herakleon'un da M.S. 2. yüzyılda yaşadığı düşünülmektedir⁴³.

Smyrnalı doktor Nikomedes'in M.S. 2. yüzyıl sonlarında yaşadığı tahmin edilmektedir. Roma'da bir kazıdan çıkarılan ancak İzmir'den götürülmüş olduğu düşünülen bir sütun altlığında İzmirli hekim Nikomedes'in, Boethos adındaki bir sanatçının daha eskiden yapmış olduğu yeni doğmuş bebek Asklepios'u canlandıran bir heykelini Asklepios'a adanması kaydedilmektedir. Anıtın kaidesinde yer alan üç dizeden oluşan övgü şiirinde Nikomedes Tanrıya Kurtarıcı (Soter) ve Hekim (Paian) diye seslenmektedir⁴⁴. Şiire sonradan dört dize daha eklenmiş ve bunda da tanrıya Paian ve Kral diye seslenilmiştir. Smyrnalı doktor Nikomedes'in mezar anıtı da Roma'da ele geçmiştir⁴⁵.

Marcus Artorius Asklepiades, Augustus döneminde Makedonia ve belki Roma'da çalışan bir doktordur ve muhtemelen Smyrna kökenlidir. "Uzun Yaşam Hakkında" ve "Su Fobisi Üzerine" adlı 2 kitabı bulunmaktadır. Smyrna'da bulunan bir onur yazıtında, "Smyrnalıların belediye meclisi ve halkı, Tanrı Caesar Augustus'un hekimi merhum Markos Artorius Asklepiades'i, derin bilgisinden dolayı onurlandırdı" ifadesini okuyoruz. Anlaşılan Smyrna meclisleri olasılıkla Smyrna doğumlu olan ünlü doktor için ölümü sonrasında bir onur anıtı yaptırmışlardır⁴⁶.

M.S. 1. yüzyıl sonu 2. yüzyıl başına tarihlenen bir yazıtta, "Glykon oğlu, Tieionlu hekim Niketes, 19 yaşında öldü. Her kim bu taşı yok ederse, onun da mezarı olmasın!" ifadesi yer almaktadır. Anlaşılan Niketes, Zonguldak/Filyos'a lokalize

⁴¹ Bu konuda bk. Cadoux 1938, 150-151.

⁴² Ayrıntılı bibliyografya için bk. Nissen 2006, No. 160.

⁴³ Aristides, *Opera Omnia* 2, 20. Gourevitch 1984, 41, 43-44. Nissen 2006, No. 161.

⁴⁴ IG XIV 967, a-b.

⁴⁵ IG XIV 1879.

⁴⁶ CIG 3285; Özlem Aytaçlar 2006, 128 no. 94; Nissen 2006, No. D 16.

edilen Tiejion'dan okumak ve yeni bir yaşam kurmak için geldiği Smyrna'da hayatını erken yaşta kaybetmişti⁴⁷.

Görüldüğü gibi Smyrna Hellenistik Dönem'den itibaren gerek eğitim kurumları gerekse ünlü doktorları ile dikkati çekmektedir. Özellikle kente Asklepios kültünün Pergamon'dan taşındığı dönem başka bir deyişle M.S. 2. yüzyıl, kentin sağlık alanında en canlı dönemi gibi görünmektedir. Nüvizmatik veriler bu dönemde kentte yine tıpla ilgili tanrılar olan Asklepios'un çocukları Hygieia ve Telesphoros'un da (nekahat ya da iyileşme tanrısı) önem kazanmaya başladığını göstermektedir. Hygieia tasvirleri, Marcus Aurelius⁴⁸ ve Albinus dönemlerinde kentte basılan sikkelerde karşımıza çıkar. Her ne kadar tanrıçanın tasvirinin bir kent sikkesinde görülmesinin her zaman kentte onun kültünün olduğu anlamına gelmediği, bazı durumlarda tanrıçanın tasvirinin kentlerde yayılan bir salgın hastalık söz konusu olduğu zamanlarda sikkelerde görüldüğü şeklinde görüşler bulunsa da, Smyrna'da Hygieia'nın, Asklepios kültünün kentte önem kazanmaya başladığı bir dönemde sikkelerde görülmeye başlamasının bir anlamı olsa gerektir⁴⁹. Belki tanrıçanın kültü de kentte babasının kültünün Smyrna'da yaygınlaştığı dönemde önem kazanmaya başlamıştır. Yine aynı dönemde, Pergamon'da bir tapınağı bulunan Telesphoros'un kültünün de Smyrna'da bilindiği görülmektedir⁵⁰. Kentin M.S. 2. yüzyılda bastırıldığı bronz sikkeler arasında, bir yüzünde Herakles Hoplophylaks diğer yüzünde ayakta duran Telesphoros tasviri bulunan bir tip de yer almaktadır⁵¹. Öte yandan, 2000'li yıllarda agora'da yapılan kazılarda ele geçen küçük boyutlu bir kabartmada Telesphoros babası Asklepios'un yanında tasvir edilmiştir⁵²

Resim 2: Bronz Smyrna Sikkesi, Arka Yüz,
Hygieia, M.S. 161-169

Resim 3: Bronz Smyrna Sikkesi, Arka Yüz,
Telesphoros, M.S. 2. yüzyıl

Kentteki sağlıkla ilgili kutsal varlıklardan birisi de ünlü Meles nehridir. Halkapınar'da bulunan ve bugün Bornova'daki eski camide duran bir sütun üzerinde şu şiir yer almaktadır⁵³: “Kurtarıcı, Nehir Tanrısı Meles'e dualarımı seslendiriyorum: çünkü artık hastalık ve kötülük tümüyle yok oldu”. M.S. 2. yüzyıla

⁴⁷ Petzl 1982, 442.b; Özlem Aytaçlar 2006, 127, no. 92.

⁴⁸ Örneğin bk. Klose 1987, 32; Lev. 41.

⁴⁹ Cadoux 1938, 204, not 2; Tozan 2015, 274.

⁵⁰ *Opera Omnia*, 6, 448. Wroth 1881, 289

⁵¹ Örneğin bk. Klose 1987, IX A d.

⁵² Şahin – Taşlıalan 2010, 198-200 No: 22 Res. 36.

⁵³ Petzl 1987, 766.

ait olan bu şiirin muhtemelen M.S. 165-168 yılları arasında Smyrna'da ortaya çıkan büyük bir salgın hastalık sonrasında, şifa veren sularından dolayı nehir tanrısı Meles'e sunulduğu düşünülmektedir⁵⁴.

Yeni Smyrna'da yürütülen kazılarda şehirdeki tedavi uygulamalarına ilişkin arkeolojik verilere de ulaşılmaktadır. Smyrna Agorasında yapılan kazılarda Bazilikanın alt koridorlarındaki duvarlarda saptanan graffitolar, bu alanda belki Baite adı verilen bir mekanda tedavi özellikle de göz hastalıkları tedavisi gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Gözleri sağlığına kavuşan kişiler tarafından yazıldığı anlaşılan bir çok graffito saptanmıştır. Bunlardan birinde, Gözleri tanrılar tarafından iyileştirilen birisi tanrılara kandiller adamaktadır⁵⁵. Kandillerin, göz tedavisi karşılığında anlamı olan bir adak oldukları görülmektedir.

Bu alanda yapılan kazılarda çeşitli tıp aletleri de ele geçmiştir. Bunlar arasında, çok sayıda sonda tipi kulak kaşığı (*ligula*)⁵⁶, bir spatul sonda (*spatomele*)⁵⁷, göz kapağı ile ilgili operasyonlarda kapağı germek için, bazı operasyonlarda damarları germek ve burmak için kullanılan kör çengel⁵⁸, çeşitli iğneler ve bıçaklar yer almaktadır. Bu aletler, batı portikonun bazı odalarında ve çoğunlukla kuzey portiko'nun (Bazilika'nın) bodrum katındaki mekanlarda ele geçmiş olsalar da, özellikle J 17/ 18, K 17/ 18 ve L 17/18 plan karelerinde bir yoğunluk dikkati çeker. İzmir Agorası tıp aleti buluntularının, beraber ele geçen sikkeler yardımıyla, en geç M.S. 5.yüzyılın ortalarına kadar olan zaman diliminde bir kronolojiye sahip oldukları görülmektedir⁵⁹. Göz hastalıkları ile ilgili graffitoların ve tıp aletlerinin bir aradaki varlığı bize bazilika'nın bodrum katlarında sağlıkla ilişkili bir mekanın varlığını düşündürmektedir.

Resim 4: Sonda tipi kulak kaşığı, Yeni Smyrna, Bazilika bodrum katı

⁵⁴ Malay 2010, 131.

⁵⁵ Bagnall ve diğ. 2016, 200 T16.1 Diğer graffitolar ve yorum için bk. S. 42-43. Baite için bk. 44-45

⁵⁶ *Ligula* hakkında bk. Uzel 2000, 69.

⁵⁷ Uzel 2000, 57-58.

⁵⁸ Uzel 2000, 76.

⁵⁹ 2002-2003 yılları arasında agora kazısında ele geçen bronz tıp aletleri D. Akar Tanrıver ve B. Gürler tarafından yayına hazırlanmaktadır.

Resim 5: Spatul Sonda, Yeni Smyrna, Bazilika bodrum katı

Son olarak Eski Smyrna’da ele geçen ve kentteki Asklepios kültü araştırmalarına önemli yeni veriler sunan buluntulardan söz etmek gerekir⁶⁰. Son yıllarda yapılan kazılarda şehrin doğu kapısının önünde M.S. 2-3. yüzyıllara tarihlenen ve içinde 4 sunağın yer aldığı bir kutsal alan ortaya çıkarılmıştır. Altarlardan biri, andezit bloklardan yapılırken diğerleri küçük taşlar ile örülerek inşa edilmiş ve kireçli bir sıva ile kaplanmıştır. Bu sıvaların üzerinde yeşil ve kırmızı renklerle yapılmış fresko izlerine rastlanmış, ortada yer alan küçük boyutlu sunak üzerinde boya ile yapılmış çelenk tasvirleri saptanabilmiştir⁶¹. 2014 yılında bu alanda kazılarla, dört sunağın Roma İmparatorluk Devri’nde aynı anda yapıldığı anlaşılmıştır. En güneyde yer alan ve kesme andezit bloklardan inşa edilmiş olan sunağın orta kısmındaki açıklıkta adak olarak sunulmuş iki adet bronzdan erkek genital uzvu⁶², iki adet unguentarium ve bir Roma sikkesi ele geçmiştir. Unguentariumlar M.Ö. 3-2. Yüzyıllara, bronzdan genital organlar Roma Dönemine tarihlenmektedir. Bronz sikke ise M.S. 268-270 yılları arasında hüküm süren Claudius II Gothicus dönemine aittir. Bu farklı dönemlere ait buluntuların bir arada ele geçmesi, araştırmacılara bu sunağın bir sahte mezar (*kenotaphion*) şeklinde Asklepios adına yapıldığını düşündürmüştür. Nitekim, adak eşyası karakterli bronz genital organlar ve daha önce bu alanda bulunmuş olan M.S. 2-3. yüzyıllara tarihlenen bir yazıtlı bronz *tabula ansata*, bu altarın Asklepios’a atfedildiğini ortaya koymaktadır.

⁶⁰ Tanrıver ve diğ. 2017.

⁶¹ Akurgal 2012, 132-133.

⁶² Bronzdan benzer bir adak için bk. Davidson 1952, no. 494, Lev. 47 (M.Ö. 5-4. yüzyıl) Korinthos’daki Asklepieion’da ele geçen benzer pişmiş toprak adaklar için bk. Roebuck 1951, 122-123 no: 31-48, Lev. 35-36. Bunlar tedavi edilen bir hastalık ya da üreme gücünün geri kazandırılması nedeniyle tanrıya şükran sunmak amacıyla adanmış olabilir, bk. Roebuck 1951, 118.

Resim 6: Eski Smyrna, Asklepios ve ölü kahramanlar kutsal alanı, Solda Asklepios Sunağı

Batıdaki altarin, burada bulunan, ancak henüz yayınlanmamış bir yazıtta göre muhtemelen bilinmeyen bir *heros* için inşa edildiği, diğer altardan birinin ise ele geçmiş olan başka bir yazıtlı bronz *tabula ansata* nedeniyle Trakyalı Tanrı Heron'a ithaf edildiği ileri sürülmektedir. Bu buluntular, antik Athena tapınağın eteklerindeki bu alanın Roma İmparatorluğu döneminde kent harabe haline geldiğinde hala kutsallığını sürdürdüğünü, ancak artık kente yeni getirilmiş olan Asklepios ve muhtemelen onunla bağlantılı ölü kültlerine tahsis edildiğini ortaya koymaktadır⁶³.

Resim 7-8: Eski Smyrna, Asklepios Sunağı İçinde Ele Geçen Bronz Genital Uzun Şekilli Adaklar

⁶³ Tanrıver ve diğ. 2017.

Kaynakça

Antik Yazarlar

- Aristides, *Opera Omnia: P. Aelii Aristidis, Opera Quae Exstant Omnia I: Orationes I-XVI*. Ed. F.W. Lenz-C.A. Behr, Leiden 1978.
- Arsitides, *Hieroi Logoi: Aelii Aristidis Smyrnaei, Quae Supersunt Omnia: Orationes XVII-LIII*. Ed. B. Keil, Berlin 1898.
- Caelius Aurelianus, *Acutorum Morborum*
- Diogenes Laertius
- Galenus, *De compositione Medicamentorum secundum Locos Libri I-X*.
- Galenus (Pseudo), *De remediis parabilibus*
- Greek Anthology: The Greek Anthology*, Loeb Classical Library, New York 1925.
- Hippokrates, *Orkos: Hippocrates, The Oath* (Çev. W. H. S. Jones), The Loeb Classical Library, V. 1, 289–301, Londra ve Cambridge 1957.
- Homeros, *Iliada*
- Pausanias
- Plinius, *NH*
- Strabon, *Geographika*
- Philostratos, *VS: Philostratos, Vitae Sophistae*, W.C. Wright (ed.), Loeb Classical Library, Londra 1998

Modern Kaynaklar

- Akurgal 1997: E. Akurgal, *Eski İzmir I. Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı*, 3. Basım, Ankara.
- Akurgal 2012: M. Akurgal, “Bayraklı Höyük 2009-2010 Yılı Smyrna Kazısı Çalışmaları” 33. *Kazı Sonuçları Toplantısı III*, Ankara, 127-145.
- Bagnall ve diğ. 2016: R. S. Bagnall, R. Casagrande-Kim, A. Ersoy, C. Tanriver, B. Yolaçan, *Graffiti from the Basilica in the Agora of Smyrna* (Institute for the Study of the Ancient World), New York.
- Benedum 1978: J. Benedum, “Markos Modios Asiatikos”, *Medizinhistorisches Journal*, 13, H. 3/4, 307-309
- Burkert 1985: W. Burkert, (Çev. John Raffan), *Greek Religion*. Cambridge, Massachusetts (ilk baskı 1977)
- Burrell 2003: B. Burrell, “Temples of Hadrian, not Zeus”, *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 43 (2002/3) 31–50.
- Cadoux 1938: C. J. Cadoux, *Ancient Smyrna: a history of the city from the earliest times to 324 A.D.*, Oxford
- CIG: Corpus Inscriptionum Graecarum*
- Davidson 1952: G.R. Davidson, *Corinth, Result of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens, Volume XII. The Minor Objects*, Princeton
- Ersoy 2016: A. Ersoy, *Büyük İskender Sonrasında Antik Smyrna (İzmir)*, İzmir
- Garland 1992: R. Garland, *Introducing New Gods: The Politics of Athenian Religion*, New York

- Gourevitch 1984: D. Gourevitch, *Le triangle hippocratique dans le monde gréco-romain. Le malade, sa maladie et son médecin*, Paris,
- IG II²: *Inscriptiones Graecae II et III: Inscriptiones Atticae Euclidis anno posteriores*, 2nd edn., Parts I-III, ed. Johannes Kirchner. Berlin 1913-1940.
- IG XIV: *Inscriptiones Graecae, XIV. Inscriptiones Siciliae et Italiae, additis Galliae, Hispaniae, Britanniae, Germaniae inscriptionibus*, ed. Georg Kaibel. Berlin 1890.
- Klose 1987: D. Klose, *Die Münzprägung von Smyrna in der römischen Kaiserzeit*, Berlin
- Malay 2010: H. Malay, "Smyrna, Meles ve Halkapınar", G. Gökçay (ed.), *Dr. Eren Akçiçek'e Armağan*, İzmir, 131-135
- Malay 2016: "Smyrnalı Hekim Hermogenes'in Mezar Yazıtı" <http://www.hasanmalay.com/index.php/felsefe/smyrnal-hekim-hermogenesin-mezar-yazit>, Eriş. Tar. 20.12.2016
- Muir 2005: S. C. Muir, "Caring for All the Weak: Polytheist and Christian Charity in Sardis and Smyrna", R. S. Ascough (ed.), *Religious Rivalries and the Struggle for Success in Sardis and Smyrna (Studies in Christianity and Judaism 14)*, Canada, 123-140.
- Nissen 2006: C. Nissen, *Prosopographie des médecins de l'Asie Mineure pendant l'Antiquité classique, I. Catalogue des médecins* (Yayınlanmamış doktora tezi, Université de Liège, Paris)
- Özlem Ayaçlar 2006: P. Özlem Ayaçlar, *Yazıtlar ve Antik Kaynaklar Işığında Batı Anadolu'da Entelektüeller*, İstanbul
- Petzl 1982: G. Petzl, *Die Inschriften von Smyrna I*. Bonn.
- Petzl 1987: G. Petzl, *Die Inschriften von Smyrna II,1*. Bonn.
- Petzl 1990: G. Petzl, *Die Inschriften von Smyrna II,2*. Bonn.
- RE: *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*
- Roebuck 1951: C. Roebuck, *Corinth*, Vol. 14, *The Asklepieion and Lerna*, Princeton
- Şahin-Taşlıalan 2010, M. Şahin ve M Taşlıalan "Smyrna Agorası Heykeltraşlık Buluntuları", *Olba* 18, 175-240.
- Tanrıver ve diğ. 2017: C. Tanrıver, S. Akat Özenir, D. S. Akar Tanrıver, A. Ü. Erdem Otman, A. Erdoğan, "Eski Smyrna (Bayraklı Örenyeri/Tepekule Kazısı, 2014-2015)", 38. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 23-27 Mayıs 2016, Ankara (baskıda).
- Tozan 2015: M. Tozan, "Aristeides ve Galenos'un Eserlerinde Smyrna", A. Ersoy, G. Şakar (ed.), *Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları. I. Çalıştay Bildirileri*, İstanbul, 271-285.
- Uzel 2000: İ. Uzel, *Anadolu'da Bulunan Antik Tıp Aletleri*, Ankara
- Wroth 1881: W. Wroth "Telesphoros", *JHS* 3, 283-300.

Resimler

1- Bronz Smyrna sikkesi, arka yüz, Asklepios, Marcus Aurelius devri, Lucilla, M.S. 175-177. Roman Provincial Coinage Online <http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/4/254/>. Erişim Tarihi: 12.2.2017

2- Bronz Smyrna Sikkesi, arka yüz, Hygieia. Marcus Aurelius devri M.S. 161-196. Roman Provincial Coinage Online <http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/4/249/>. Erişim Tarihi: 12.2.2017

3- Bronz Smyrna sikkesi, arka yüz Telesphoros, İ.S. 2. yüzyıl. Anonym. Roman Provincial Coinage Online <http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/4/348/>. Erişim Tarihi: 12.2.2017

4- Sonda tipi kulak kaşığı, Yeni Smyrna, Bazilika bodrum katı. Yeni Smyrna Kazı Arşivi

5- Spatul Sonda, Yeni Smyrna, Bazilika bodrum katı. Yeni Smyrna Kazı Arşivi

6- Eski Smyrna, Asklepios ve ölü kahramanlar kutsal alanı. Eski Smyrna Kazı Arşivi

7 ve 8- Eski Smyrna, Asklepios sunağı içinde ele geçen bronz genital uzuv şekilli adaklar. 2014, Eski Smyrna Kazı Arşivi.